

Nederlands
Jeugdinstituut

Leren van casuïstiek

Waarom, wat en hoe?

© 2020 Nederlands Jeugdinstituut

Alle informatie uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt worden. Graag de bron vermelden.

Redactie: Marjan de Lange in samenwerking met Nederlands Jeugdinstituut, Josine Holdorp en Eline Heek

Nederlands Jeugdinstituut

Catharijnesingel 47

Postbus 19221

3501 DE Utrecht

030 - 230 63 44

www.nji.nl

info@nji.nl

“Sometimes we simply have to keep our eyes open and look carefully at individual cases – not in the hope of proving anything, but rather in the hope of learning something.”

Bent Flyvbjerg (2011)

Inhoudsopgave

Casusonderzoek: waarom, wat en hoe?	4
1 Waarom leren we van casuïstiek?	4
2 Wat is leren van casuïstiek?	4
3 Hoe leren we van casuïstiek?	6
1. Hoe zorg ik voor voldoende voorwaarden om te komen tot leren?	6
2. Met welk doel wil ik leren van casuïstiek?	6
3. Welke leervragen stel ik centraal?	7
4. Met welke partijen wil ik leren van casuïstiek?	7
5. Van welke casuïstiek wil ik leren?	7
6. Hoe leer ik samen met ouders en jongeren?	8
7. Maken we een levensloopreconstructie?	8
8. Met wie doe ik interviews voorafgaand aan een groepsessie?	8
9. Hoe verwerk je de gegevens en rapporteer je?	9
10. Hoe borg ik de privacy?	9
Bijlage 1 Typen casusonderzoek	10

Casusonderzoek: waarom, wat en hoe?

Casusonderzoek biedt de mogelijkheid om te leren van de ervaringskennis van ouders, kinderen en jeugdigen en van de praktijkkennis van professionals (Flyvberg, 2011). Leren van casuïstiek en de kennis die dit oplevert, is nodig om passende antwoorden te formuleren op hulpvragen van kinderen en gezinnen in complexe situaties.

“Met casusonderzoek kom je in een vrije stand waarin je oordeelvrij kan luisteren naar het levensverhaal van alle individuele gezinsleden en makkelijker op hun behoeften kan aansluiten.”

1 Waarom leren we van casuïstiek?

Het leren van casuïstiek biedt een kans om inzicht te krijgen in de verbetermogelijkheden in de hulp die wordt geboden aan kinderen, jongeren en gezinnen. Van oudsher ligt de focus meer op wetenschappelijke kennis dan op ervaringskennis, maar actuele en betrouwbare kennis is meer dan de nieuwste wetenschappelijke inzichten. Naast wetenschappelijke kennis hebben we ook ervaringskennis van ouders en jongeren en praktijkkennis van professionals nodig om te kunnen leren. Kennis wordt in verbinding met anderen gemaakt en gebruikt. De kennis uit de verschillende bronnen (cliënten, professionals en wetenschap) samen vormt de kern van onze kennis over wat werkt en over hoe het werkt voor dit kind, in dit gezin, in deze situatie. Het gaat daarbij primair om het verbeteren van de uitkomsten voor gezinnen, kinderen en jongeren. De kennis uit casusonderzoek draagt bij aan de evidence-based practice, om op die manier betere en meer passende hulp te kunnen bieden.

“Er moet meer ruimte en aandacht komen voor de stem van het kind.”

2 Wat is leren van casuïstiek?

Casusonderzoek is het samen met de ouders, jongeren en professionals leren van het (levens)verhaal en het hulpverleningstraject van een jeugdige en/of gezin. Leren van casuïstiek is een vorm van actieonderzoek, waarbij onder leiding van een onafhankelijk casus-onderzoeker op basis van een bepaalde systematiek van een casus wordt geleerd. Onderdelen van een casusonderzoek kunnen zijn:

- individuele interview(s) met de jeugdige(n);
- individuele interviews met ouders;
- individuele interviews met direct betrokken professionals;
- dossier-onderzoek;
- groepsinterview met ouders, jongere en professionals;
- leersessie met professionals;
- analyse;
- afsluitende leersessie met opdrachtgever (en andere betrokkenen).

Er zijn veel verschillende manieren om te leren van casuïstiek. Zo wordt in sommige casusonderzoeken de gehele levensloop van een gezin gereconstrueerd, terwijl in andere gevallen alleen een bepaald deel van de levensloop of een specifieke gebeurtenis wordt gereconstrueerd. Bij sommige varianten kijken de betrokkenen vervolgens gezamenlijk naar bevorderende of belemmerende factoren die bijgedragen hebben aan een gebeurtenis of aan (een deel van) de

levensloop. Bij andere varianten checken betrokkenen gezamenlijk bepaalde vooraf opgestelde inhoudelijke indicatoren. Daarnaast zijn er casusonderzoeken die zich richten op het direct bijsturen van het hulpverleningsproces in een lopend traject, terwijl andere casusonderzoeken zich richten op het verbeteren van toekomstige hulp voor een bepaalde doelgroep¹. **In alle gevallen is de visie om te leren van casuïstiek belangrijker dan een specifieke methode.** Het doen van casusonderzoek is een middel om te leren en om te verbeteren en is geen doel op zich. Bovendien is het bij alle varianten van casusonderzoek van belang om te kijken welke patronen casusoverstijgend zichtbaar worden.

“De hele casus samen vanaf dag nul uittekenen met behulp van een tijdlijn geeft inzicht in wat je aan het doen bent in relatie tot wat er vooraf allemaal al is gedaan en gebeurt.”

Voorbeelden van methoden waarbij leren van casuïstiek centraal staat zijn (niet uitputtend):

- [De Prisma-methode](#) (methode bij incidenten en calamiteiten);
- [Learning Together](#) (methode bij incidenten en calamiteiten);
- [De dialoogtafel](#) (methode om inzicht te geven in jeugdhulpverlening);
- [De Effecten-calculator](#) (methode om vernieuwende werkwijzen sociaal domein te evalueren);
- [Ketenbreed Leren](#) (methode om patronen te ontdekken ten behoeve van het stroomop inzetten van passende hulp en daarmee het terugdringen van intensieve specialistische jeugdhulp).

---

¹ Zie voor meer informatie Bijlage 1 met een schematisch overzicht van verschillende typen casusonderzoek.

3 Hoe leren we van casuïstiek?

Iedereen die betrokken is bij de hulp aan ouders en jongeren kan het initiatief nemen om samen met andere betrokkenen te leren van casuïstiek. Onderstaande vragen kunnen helpen bij het vormgeven van casuïsonderzoek.

1. Hoe zorg ik voor voldoende voorwaarden om te komen tot leren?

Bij casuïsonderzoek staat *leren* centraal. Leren van casuïstiek gaat niet vanzelf. Dat vraagt om bepaalde voorwaarden (zie ook vraag 10) en een bepaalde werkwijze (zie ook vraag 6 t/m 9). Om te kunnen leren is het van belang dat er:

- een veilige omgeving wordt gecreëerd, waarbij deelnemers onderling veiligheidsafspraken maken (bijvoorbeeld afspraken rond geheimhouding en afspraken dat de uitkomsten niet gebruikt mogen worden voor andere doeleinden, zoals individuele beoordeling van medewerkers of politieke doeleinden);
- een deskundige facilitator is: een open houding gericht op leren in plaats van op verantwoording afleggen;
- bereidheid van organisaties en individuen is om te leren;
- tijd gemaakt wordt voor het leren van casuïstiek en dat er heldere afspraken zijn om de

[Learning Together](#) is een voorbeeld van een systematische aanpak voor Leren van casuïstiek, waarbij sprake is van incidenten en calamiteiten. In deze aanpak werken de casuïsonderzoekers vanuit de visie dat incidenten ontstaan door een samenloop van omstandigheden en niet zozeer als gevolg van één enkele fout van één persoon. Ze kijken naar het patroon in de samenwerking en onderliggende werkprocessen die hebben geleid tot een incident. Daarbij gaat het niet om verantwoording afleggen, maar om leren. Alleen wanneer de deelnemers zich veilig genoeg voelen om informatie te delen, ontstaat inzicht in cruciale momenten en de factoren die hebben bijgedragen aan de wijze van handelen.

opgehaalde kennis daadwerkelijk te benutten voor verbetering.

2. Met welk doel wil ik leren van casuïstiek?

In algemene zin zijn de meest voorkomende leerdoelen:

- ervaringen gestructureerd delen;
- bijsturen hulpverleningsproces (bij een lopend traject);
- verbeteren toekomstige hulp voor een bepaalde doelgroep of in (een bepaald deel van) de keten;
- kennis genereren over de aard en oorzaak van een probleem en/of de ingezette aanpak;
- kennis genereren over belemmerende en bevorderende factoren voor de inzet en resultaten van hulp.

Een casuïsonderzoek in Apeldoorn² had tot doel te onderzoeken of meer kinderen die nu residentieel geplaatst zijn in een pleeggezin of gezinshuis kunnen worden geplaatst. Hiertoe werd de legitimatie van residentiële plaatsingen onderzocht. Andere voorbeelden van concrete doelen zijn 'terugdringen van schooluitval op middelbare scholen' of 'verminderen van voortijdig afgebroken pleegzorgplaatsingen'.

² Steege, M. van der (2017). *Residentieel getoetst. Een onderzoek naar de legitimatie van residentiële plaatsingen van negen Apeldoornse jeugdigen*. Woerden: Van Montfoort.

3. Welke leervragen stel ik centraal?

Bij Leren van casuïstiek zie je vaak leervragen die samenhangen met de volgende vier algemene vragen:

- Wat weten alle betrokkenen over de aard en oorzaak van het probleem en de doelstelling?
- Wat zijn de ervaringen van alle betrokkenen over wat in de specifieke situatie werkt?
- Doen we ook datgene waarvan we weten dat het werkt?
- Werken we lerend?

De opdrachtgever en casuïsonderzoekers maken samen helder welke leervraag of leervragen centraal staan en hoe deze gekoppeld zijn aan het doel van het leeronderzoek. Alle deelnemers aan een casuïsonderzoek zijn op de hoogte van de leervragen die centraal staan. De algemene vragen zijn per onderzoek of methode gespecificeerd. [Learning Together](#) stelt bijvoorbeeld de volgende vragen: Wat zijn cruciale beslismomenten geweest voorafgaand aan het incident? Wat waren daarbij de bijdragende factoren en context (persoonlijk, professioneel, client/gezin, team, organisatie/management/cultuur, keten)? Welke patronen zijn daaruit te destilleren die de casuïstiek overstijgen?

4. Met welke partijen wil ik leren van casuïstiek?

De uitvoering van een casuïsonderzoek vindt plaats met de direct betrokken professionals en cliënten (zie ook 6). Zij geven gezamenlijk antwoord op de verschillende leervragen en leren direct van en met elkaar. Van de geanonimiseerde uitkomsten van een casuïsonderzoek kan in breder verband geleerd worden. Hierbij kunnen verschillende partijen betrokken zijn:

- het team waartoe de direct betrokken professional behoort;
- de bij de casus betrokken professionals en hun organisatie(s);
- verschillende organisaties of gemeenten;
- verschillende organisaties en gemeenten samen.

Bij [De Effecten-calculator](#) evalueert de onderzoeker met betrokken professionals, waar mogelijk met de cliënt en een aantal inhoudelijke experts in een groep van 5-8 mensen een individuele casus. Daarbij kijkt men eerst naar het huidige verloop van de hulpverlening en vervolgens wordt deze afgezet tegen de effecten van niks doen of tegen de effecten van een alternatieve aanpak. Op basis van minimaal 15 casussen wordt de onderzoeksvraag beantwoord voor betrokken organisaties en gemeente(n).

5. Van welke casuïstiek wil ik leren?

Het is belangrijk om vooraf stil te staan bij de vraag van welke casuïstiek je wilt leren:

- casuïstiek waarbij betrokkenen niet tevreden zijn met het proces en/of resultaat;
- casuïstiek waar betrokkenen tevreden zijn met het proces en/of resultaat;
- gerandomiseerde casuïstiek.

Leren van casuïstiek vindt bij de [Prisma-methode](#) en [Learning Together](#) plaats naar aanleiding van een incident, calamiteit of risico. [De dialoogtafel](#), [Ketenbreed Leren](#) en [De Effecten-calculator](#) leren meer in het algemeen van ervaringen van gezinnen met jeugdhulp.

6. Hoe leer ik samen met ouders en jongeren?

Leren van casuïstiek vindt plaats met de cliënt (ouders en/of jeugdige) samen. Dit leidt tot de meest indringende manier van leren en sluit het sterkst aan bij een evidence-based manier van werken. Uit ervaringen van casus-onderzoekers met Learning Together en De Dialoogtafel komt naar voren dat casusonderzoek met cliënten veel informatie oplevert over algemeen werkzame factoren. Hierbij kan worden gedacht aan informatie over de bevorderende en belemmerende factoren in de samenwerking met cliënten, de samenwerking met alle andere partijen en verschillende processtappen in het gefaseerd en planmatig werken. Bovendien schept het voor de professional en de cliënt de ruimte om op een andere manier met elkaar in gesprek te gaan en elkaars vragen te beantwoorden, waarbij de professional de gelegenheid heeft om een 'onderzoekerspet' op te zetten en oprecht te mogen leren van de cliënt. Dat kan – naast nieuwe inzichten – een helende functie hebben, voor zowel cliënt als professional. In een vervolgssessie met professionals kan ook gekeken worden naar specifiek werkzame factoren, bijvoorbeeld op basis van bestaande kennis uit richtlijnen.

Het project [Ketenbreed Leren](#) onderzoekt de levensloop en hulpverleningsgeschiedenis van jeugdigen met complexe problematiek die specialistische jeugdhulp ontvangen. Voor dit onderzoek vinden naast individuele interviews en dossier-onderzoek zowel een leersessie met ouders, jeugdige en direct betrokken professionals van de verschillende organisaties als een reflectiesessie met alleen professionals plaats. Zo kan breed op meerdere thema's informatie verzameld worden om de onderzoeksvragen te beantwoorden.

7. Maken we een levensloopreconstructie?

Een levensloopreconstructie is afhankelijk van de problematiek van de casus, maar ook van de leervragen. Met name bij complexe problematiek en als inzicht moet worden gekregen in de keuzes die gemaakt zijn, ligt het meer voor de hand een levensloop te reconstrueren. Het reconstrueren van de levensloop van de jeugdige en diens gezin, geeft de jeugdige en ouders de gelegenheid (soms voor het eerst) om hun levensverhaal te mogen vertellen. Dit geeft de jeugdige en zijn ouders erkenning voor hun visie op hoe de problemen zijn ontstaan en waarom deze er nog steeds zijn.

De [Prisma-methode](#), [Learning Together](#) en [De Effecten-calculator](#) zoomen in op een specifiek deel van het leven van het kind (calamiteit/ incident of recent ingezette hulp). Bij [Ketenbreed Leren](#) vindt een reconstructie van de volledige levensloop plaats, omdat sprake is van complexe problematiek en de huidige situatie of de inzet van hulp een relatie heeft met de levensloop van de jeugdige en het hulpverleningsverleden.

8. Met wie doe ik interviews voorafgaand aan een groepssessie?

In de meeste vormen van casusonderzoek vinden vooraf individuele interviews plaats met de jeugdige en diens ouders. In sommige gevallen worden daarnaast ook professionals vooraf individueel geïnterviewd. Met name als een casusonderzoek plaatsvindt naar aanleiding van een incident of calamiteit is het van belang alle betrokkenen (dus ook professionals) individueel te interviewen. Betrokkenen kunnen in deze gevallen last hebben van schuldgevoel, schaamte of (onuitgesproken) verwijten en hiervoor moet eerst ruimte en erkenning zijn in individuele interviews, voordat de betrokkenen gezamenlijk kunnen leren.

9. Hoe verwerk je de gegevens en rapporteer je?

Er zijn verschillende manieren waarop over casusonderzoek kan worden gerapporteerd. Afhankelijk van de leermethode kan de data op een specifieke manier worden weergegeven, zoals bijvoorbeeld met behulp van de oorzakenboom in de PRISMA-methode. Als het casusonderzoek zich beperkt tot één of enkele casussen wordt de data vaak verhalend weergegeven. Als een leeronderzoek meerdere casussen betreft, is het van belang om voorafgaand aan het leeronderzoek na te denken over de wijze van rapportage. Er kan dan gewerkt worden met vignetten of er wordt vooral gerapporteerd over casus-overstijgende patronen die zichtbaar zijn geworden.

In het onderzoek 'Action-learning; uitstroom 24-uurszorg' hebben 'omdenkers' samen met gedragswetenschappers 36 cases in de residentiële jeugdzorg geanalyseerd. Hierbij werd vanuit een 'omdenkperspectief' gekeken naar het doorlopen traject, de redenen voor plaatsing in 24-uurszorg, gemaakte keuzes en mogelijke verbeterpunten. De gespreksverslagen van deze casusbesprekingen zijn met behulp van een data-analyseprogramma (QDA Miner) gecodeerd en geanalyseerd. In het leeronderzoek van [Ketenbreed Leren](#) wordt naast individuele casusrapporten een deel van de gegevens omgezet in kwantitatieve data.

10. Hoe borg ik de privacy?

Het borgen van de privacy en voldoen aan de privacywetgeving is van groot belang. De uitvoering van een casusonderzoek moet uiteraard voldoen aan de bestaande wet- en regelgeving. Denk hierbij onder andere aan:

- ondertekende toestemmingsverklaringen van de jeugdige(n), ouder(s) en/of andere gezagsdragers (zij mogen deze verklaring te allen tijde intrekken);
- een ondertekende geheimhoudingsverklaring door de casus-onderzoekers;
- het niet vermelden van namen en herleidbare gegevens van cliënten en professionals in de rapportage.

Bijlage 1 Typen casusonderzoek

Soort casus-onderzoek	Doel	Focus onderzoek	Levensloop-reconstructie?	Interviews	Gezamenlijke analyse?	Aantal deelnemers analyse	Ouders en jongere bij analyse	Geschatte tijds-investering per casus
PRISMA	Op grondige en objectieve wijze incidenten analyseren en in de toekomst voorkomen van incidenten.	Leren en veranderen: In de keten van oorzaak en gevolg zoeken naar de basisoorzaken of de wortels van het probleem (root cause). De systematische analyse van meerdere incidenten legt de zwakke plekken in de organisatie bloot.	Nee, alleen toegespitst op periode voorafgaand aan incident.	Ja, met betrokkenen	Ja, door het (onafhankelijk) onderzoeksteam.	2-3	Nee	
Dialogtafel Friesland	Verbetering van kwaliteit en proces van zorgverlening.	Leren en veranderen: Zicht op succes- en belemmerende factoren en patronen in hulptraject met als doel (zie doel) (proces)	Gedeeltelijk, vooral hulpverlenings-traject	Ja, ouders en jongere Nee, professionals	Ja	6-9	Ja, tenzij	10-12 uur
Learning Together	Bevorderen van veiligheid en voorkomen van incidenten in de toekomst	Leren en veranderen: Patronen in de samenwerking die incident niet hebben kunnen voorkomen. Niet gericht op verantwoording afleggen. (proces)	Nee, alleen toegespitst op periode voorafgaand aan incident	Desgewenst met gezin Ja, met professionals	Ja	6-10	Deels	60-120 uur
Effecten-calculator	Ophalen evaluatieve info en bijdragen aan professionalisering d.m.v. dialoog	Inzet en kosten huidige situatie en ondersteuning, afgezet tegen referentie (geen ondersteuning of betere ondersteuning) (proces en inhoud)	Tijdbalk, eerste contact hulpverlener tot afronding hulp.	Nee	Ja	5-8	Ja, maar niet altijd	6-8
Action-Learning Flevoland	Verblijfs capaciteit gefaseerd terugbrengen en zorgdragen voor voldoende passende alternatieven	Leren en veranderen: Onderzoek naar bevorderende en belemmerende factoren bij instroom en doorstroom in 24-uurszorg (inhoud)	Gedeeltelijk, vooral hulpverlenings-traject	Nee, wel 5 aparte interviews met jongeren los van analyse	Ja	3-5	Nee	6-12 uur
Onderzoek Apeldoorn	Terugdringen residentiele plaatsingen	Leren en veranderen: Onderzoek naar legitimatie van residentiele plaatsingen (inhoud)	Nee	Nee	Ja	5	Nee	8-16 uur
Ketenbreed Leren	tijdiger inzet effectieve jeugdhulp steeds beter voorkomen toename ernstige problematiek steeds beter voorkomen inzet specialistisch weinig voorkomende jeugdhulp	Leren en veranderen: Zicht op bevorderende factoren en barrières (zowel proces als inhoud) en onderliggende patronen met als doel (zie doel)	Ja, op gebied van wonen, onderwijs, meegemaakte gebeurtenissen inzet van hulp	Ja, met ouders en jeugdige Nee, niet met professionals	Ja	8-9	Ja, 1 ^e analyse wel; 2 ^e analyse niet	28-30 uur